

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

БАГРІЙ ВІКТОРІЯ НЕОФІДІВНА

УДК 37.013.42:364.446(477)

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Хмельницькому національному університеті,
Міністерство освіти і науки, м. Хмельницький.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор,
Коханко Октавіан Михайлович
кандидат педагогічних наук, професор,
Шестопалюк Олександр Васильович,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
проректор з науково-педагогічної роботи,
завідувач кафедри інформаційних технологій
та інноваційних методик навчання, м. Вінниця.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри соціальної роботи, м. Тернопіль;

кандидат педагогічних наук, доцент,
Хамська Неля Болеславівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, кафедра педагогіки,
доцент, м. Вінниця.

Захист відбудеться 16 лютого 2010 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, 2 поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32.

Автореферат розісланий 16 січня 2010 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Підготовка майбутніх фахівців соціально-педагогічної роботи зумовлена потребою, яку окреслено соціальними процесами та реформуванням соціальних послуг, спрямованих на зміну соціокультурного середовища, поліпшення якості життя людей, визнання людини як найвищої цінності суспільства.

Соціально-педагогічна робота – галузь професійної діяльності, що активно розвивається на сучасному етапі і розглядається як національна система допомоги різним верствам населення. Таке розуміння визначає основне призначення соціального педагога – організація взаємодії освітніх та позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації, благополуччя дітей та молоді в мікросоціумі, їхнього всебічного розвитку.

Соціальний педагог виявляє “проблемне поле” дитини, програмує і прогнозує відповідно до розвитку особистості діяльність усіх суб'єктів соціального виховання, будує взаємини з вихованцями на основі діалогу, співробітництва, формує стосунки у підлітковому середовищі, організовує соціально значущу діяльність дітей і підлітків у відкритому мікросередовищі, здійснює корекцію всіх виховних впливів на вихованців як у школі, так і з боку родини, соціального середовища, використовує весь комплекс правових норм, спрямованих на захист прав та інтересів дітей, підлітків, молодіжних об'єднань тощо. Необхідними для виконання цієї діяльності є професійні вміння – сформовані на основі засвоєних знань, навичок і практичного досвіду способи виконання складних комплексних дій, спрямованих на реалізацію функцій діяльності соціального педагога. Тому вирішення проблеми формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики сприятиме якісній практичній підготовці майбутніх фахівців, їхній професійній компетенції.

Вагомість цієї проблеми підсилена такими документами: Державною національною програмою “Освіта”, Законом України “Про освіту” і законами прямої дії, зокрема: “Про соціальну роботу в Україні”, “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, Указом Президента України “Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями” та ін.

В основу дослідження, пов'язаного із формуванням професійних умінь майбутніх фахівців, покладено досягнення видатних вітчизняних психологів в галузі теорії діяльності (Б. Г. Ананьєва, О. О. Бодальова, О. М. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, А. В. Петровського, С. Л. Рубінштейна), поетапного формування розумових дій (П. Я. Гальперіна, Д. Б. Ельконіна, Н. Ф. Талізін), формування умінь і навичок (Є. О. Мілеряна).

Праці педагогів присвячені вивченню процесу професійно-педагогічної

підготовки з позицій розвитку педагогічних умінь. Їхні дослідження можна згрупувати за: педагогічними функціями (О. О. Абдуліна, Н. В. Кузьміна, О. І. Щербakov); постановкою і розв'язанням педагогічних завдань (І. Т. Огородніков, Л. Ф. Спірін); етапами управління педагогічним процесом (В. О. Сластьонін).

Проблему формування окремих складових професійних умінь майбутніх педагогів досліджували такі вчені, як Л. П. Василевська-Скупа, Г. О. Засобіна, О. В. Ілліна, Г. О. Ковальчук, І. І. Ковальчук, О. І. Копіца, Д. Д. Мишковська, Д. В. Міценко, А. В. Первушина, Ж. С. Сироткіна.

Питання формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів дослідники розглядають у системі їхньої професійної підготовки (М. А. Галагузова, Т. О. Дмитренко, Л. Г. Коваль, Ю. Р. Мацкевич, Л. І. Міщик, В. А. Поліщук, З. З. Фалинська, С. Я. Харченко) і специфіки професійної діяльності (В. М. Гриньова, К. В. Яресько).

Звернення до праць І. Д. Зверсової, А. Й. Капської, Г. М. Лактіонової, Є. І. Мигович, Л. І. Міщик сприяло проведенню аналізу структурно-функціонального підходу до соціально-педагогічної діяльності, виділення її педагогічного, соціального аспекту та особливостей, розгляду структури і змісту професійних умінь майбутнього соціального педагога.

Вивчення праць зарубіжних учених (К. Отте, Ф. Прюс, Ш. Рамон, Т. Шанін) уможливило використання цінного досвіду практичної діяльності соціальних педагогів під час організації їхньої професійної підготовки.

Оскільки професійні вміння формуються в діяльності (О. М. Леонтьєв), то педагогічна практика як форма професійного навчання дає можливість студентів оволодіти різними видами професійної діяльності, допомагає йому адаптуватись до специфічних умов під час виконання професійних обов'язків, створює ситуації для практичного застосування теоретичних знань, формує та розвиває в студентів професійні вміння і навички. В працях Б. А. Бриліна, Н. В. Казакової, М. К. Козій, О. І. Кривов'яз, О. М. Мельник, Н. Б. Хамської, Л. О. Хомич, В. І. Юрченко відображено проблеми організації практичної підготовки майбутніх педагогів.

Нині увага науковців прикута до проблеми підготовки соціальних педагогів, проте питання формування професійних умінь майбутніх фахівців не досліджувалося з позицій специфіки професійної діяльності соціальних педагогів, адже характер і зміст практичної підготовки цієї категорії фахівців, особливості структури об'єкта вивчення і структури діяльності мають принципові відмінності від підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл.

Потребують чіткого окреслення та дослідження педагогічні умови ефективного формування професійних умінь соціальних педагогів у процесі педагогічної практики.

Із соціальної точки зору необхідність дослідження спричинена недостатнім рівнем загальної та професійної культури фахівців цієї сфери.

З педагогічної точки зору формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів, спрямоване на практичну підготовку студентів до майбутньої професійної діяльності, базується на гуманістичних засадах, що забезпечує особистісні основи людської життєдіяльності.

Ці обставини дозволяють констатувати наявність суперечностей між:

- суспільною потребою у висококваліфікованих фахівцях, які володіють професійними вміннями і навичками в галузі соціально-педагогічної роботи, і недостатнім рівнем організації практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів;

- об'єктивною необхідністю цілеспрямованого використання можливостей педагогічної практики у формуванні професійних умінь майбутніх соціальних педагогів і відсутністю теоретичних розробок, технологій цього аспекту підготовки фахівців;

- необхідністю розробки ефективних педагогічних умов формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів, які сприятимуть успішному виконанню функцій соціально-педагогічної роботи, і недостатньою розробленістю педагогічної технології практичного навчання.

Визначені протиріччя зумовили проблему дослідження і вибір теми дисертаційної роботи: **“Формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконувалася відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри педагогіки і психології Хмельницького національного університету “Проблеми розвитку особистості майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери” за напрямом “Педагогічні особливості формування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери”. Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 6 від 26 січня 2005 року) та зареєстровано Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 7 від 27 вересня 2005 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування професійних умінь соціальних педагогів у процесі педагогічної практики.

Завдання дослідження:

- 1) з'ясувати сутність і зміст умінь соціального педагога; визначити критерії та рівні сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів;

- 2) проаналізувати теоретичні підходи до визначення ролі, місця і змісту педагогічної практики у процесі формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів;

- 3) обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов формування професійних умінь соціальних педагогів.

педагогів у процесі педагогічної практики;

4) розробити технологію формування професійних умінь соціальних педагогів, які проходять педагогічну практику, рекомендації для викладачів і студентів.

Гіпотеза ґрунтується на припущенні, що формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики буде здійснюватись ефективно за умов:

- послідовного та цілісного засвоєння компонентів процесуальної і видової структур діяльності майбутнього соціального педагога;
- поетапної реалізації моделі розв'язання соціально-педагогічних проблем;
- актуалізації рефлексивної здатності студентів як суб'єктів фахової підготовки;
- оптимізації розвитку морально-гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього соціального педагога.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі проходження педагогічної практики.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: наукові теорії діяльності, концепції розвитку особистості як суб'єкта життєдіяльності і професійної праці, сучасні тенденції розвитку вищої освіти, теоретичне обґрунтування особливостей соціально-педагогічної діяльності.

У процесі дисертаційного дослідження використовувалися наукові праці в яких розглянуто проблеми професійної освіти (Г. О. Балл, Л. В. Барановська, А. О. Вербицький, Р. С. Гуревич, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, М. І. Сметанський, О. В. Шестопалюк); професійної підготовки фахівців соціальної роботи (Т. О. Дмитренко, І. Д. Зверева, А. Й. Капська, Г. М. Лактіонова, Л. Г. Коваль, Ю. Р. Мацкевич, Л. І. Мішик, В. А. Полішук, З. З. Фалинська, С. Я. Харченко, В. Є. Штифурак); структурно-функціонального аналізу професійно-педагогічної діяльності (О. О. Абдуліна, В. О. Сластьонін, Л. Ф. Спірін, В. І. Шахов, О. І. Щербаков та ін.); системно-структурних особливостей готовності до професійної діяльності (А. А. Деркач, М. І. Дяченко, О. О. Конопкін, Н. Є. Мойсеюк); шляхів оптимізації педагогічної діяльності (Ю. К. Бабанський, В. М. Коротов, М. М. Поташник та ін.), структури професійного становлення (А. К. Маркова, Є. С. Романова), системного підходу до вивчення особистості у професійній діяльності (Б. Г. Ананьєв, Є. В. Бондаревська, Н. В. Кузьміна); гуманізації освіти (В. О. Білоусова С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований, О. І. Савченко, Л. В. Сохань), компетентнісного (О. І. Гура, Л. М. Єрмоленко, В. Г. Кремень), екзистенційного (М. О. Бердяєв, М. Ф. Хайдеггер), особистісно зорієнтованого (І. Д. Бех, С. І. Подмазін), діяльнісного (Г. О. Атанов, О. М. Леонтьєв), індивідуального та диференційованого (Л. В. Жовтан, Н. І. Юдашина, І. С. Якиманська) підходів до професійної підготовки майбутнього фахівця.

Методи дослідження:

– *теоретичні* – вивчення соціально-педагогічної, соціально-психологічної літератури з проблеми, вивчення та узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду ВНЗ з професійної підготовки соціальних педагогів, ретроспективний, аналіз, порівняння, зіставлення, моделювання, контент-аналіз, узагальнення з метою дослідження теоретичних засад формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики;

– *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіди, інтерв'ю, метод експертних оцінок, тестування, аналіз продуктів діяльності для визначення показників та рівнів сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів;

– *педагогічний експеримент* – констатувальний, пошуковий, формувальний з метою перевірки ефективності педагогічних умов формування професійних умінь соціальних педагогів у процесі педагогічної практики;

– *методи математичної статистики* для опрацювання одержаних результатів і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2004–2009 років. У ньому взяли участь 516 студентів ВНЗ (майбутні соціальні педагоги) освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр”, “спеціаліст” II–IV рівнів акредитації Хмельницького національного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРЛ “Україна”.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

– *вперше* науково обґрунтовано та експериментально досліджено педагогічні умови формування професійних умінь соціальних педагогів у процесі педагогічної практики (послідовне засвоєння всіх компонентів процесуальної і видової структур діяльності майбутнього соціального педагога; поетапне впровадження моделі розв’язання соціально-педагогічних проблем; актуалізації рефлексивних уявлень студентів як суб’єктів навчально-виховного процесу і майбутньої професійної діяльності; оптимізації розвитку морально-гуманістичних засад професійного становлення соціального педагога);

– проаналізовано теоретичні підходи щодо визначення ролі, місця і змісту педагогічної практики у процесі формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів;

– розроблено технологію формування професійних умінь цієї категорії майбутніх фахівців, ефективність якої забезпечили відповідні педагогічні умови;

– *уточнено* критерії та рівні сформованості професійних умінь соціальних педагогів;

– *дістали подальшого розвитку* теоретичні положення про сутність та зміст умінь у контексті компетентнісного, системного підходів до професійної

підготовки майбутнього соціального педагога, діяльність якого спрямована на засвоєння цілісного соціального досвіду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні технології формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики, яка слугувала основою для розробки робочої програми і методичних рекомендацій для студентів, викладачів ВНЗ з виконання завдань усіх видів педагогічної практики. Ці розробки можуть бути використані ВНЗ, які здійснюють підготовку студентів із цього фаху.

Упровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження впроваджено у Хмельницькому національному університеті (довідка № 269 від 14.07.2008 р.), Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (довідка № 1211-33/03 від 30.12.2008 р.), Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (довідка № 350 від 04.07.2008 р.), Хмельницькому інституті соціальних технологій ВМУРоЛ “Україна” (довідка № 8 від 13.02.2009 р.).

Вірогідність і достовірність забезпечено методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, комплексним використанням методів і методик, кількісним і якісним аналізом одержаних результатів практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднені на міжнародних наукових конференціях: “Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи” (Хмельницький, 2005 р.), “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2006 р.), “Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи” (Львів, 2006 р.), “Соціальна робота в Україні: вектор розвитку в третьому тисячолітті” (Київ, 2007 р.), “Місія викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів” (Львів, 2008 р.); всеукраїнських – “Інноваційні технології в освіті: реалії, проблеми, пошуки” (Чернівці, 2007 р.), “Педагогіка і психологія в контексті гуманізації освіти” (Хмельницький, 2007 р.), “Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (Черкаси, 2008 р.); міжвузівських – “Соціальна робота – ознака демократизації суспільства” (Хмельницький, 2004 р.), “Удосконалення педагогічної майстерності науково-педагогічного складу як основа підвищення якості підготовки фахівців” (Хмельницький, 2005 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладені у 17 одноосібних публікаціях, з них – 8 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 4 – у збірниках наукових праць, 4 – у збірниках матеріалів конференцій, 1 – у методичних вказівках.

Структура та обсяг дисертації: дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел, що налічує 245 найменувань. Основний зміст роботи викладено на 186 сторінках,

містить 34 таблиць, 24 рисунка, 12 додатків на 24 сторінках. Загальний обсяг дисертації 232 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, об'єкт і предмет, сформульовано гіпотезу та головні завдання дослідження, розкрито наукову новизну, вказано практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію і впровадження результатів проведеної роботи, охарактеризовано публікації та структуру дисертації.

У першому розділі – **“Формування професійних умінь соціальних педагогів як педагогічна проблема”** – проведено аналіз психолого-педагогічної, соціально-педагогічної літератури, з'ясовано сутність, структуру та зміст умінь соціального педагога; уточнено критерії та рівні їхньої сформованості; розглянуто теоретичні підходи до визначення ролі, місця і змісту педагогічної практики в процесі формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів, визначено теоретико-методологічні засади формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів.

Дослідженню сутності та природи вмінь присвячені праці психологів, які розглядають уміння як: спосіб виконувати певну діяльність або дію в нових умовах на основі набутих знань і навичок (Є. О. Мілерян, К. К. Платонов); складне стійке утворення, єдність системи знань і навичок, яке є психічною властивістю особистості, її внутрішньою можливістю успішної діяльності (О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко); передумова або складова частина здібностей (О. Г. Ковальов, Л. І. Уманський); не просто відтворення певного досвіду, а перенесення дій у нові умови (Л. Б. Ітельсон).

Науковці в галузі педагогічної діяльності характеризують педагогічні вміння як володіння способами та прийомами навчання і виховання, що ґрунтується на свідомому використанні психолого-педагогічних та методичних знань (О. О. Абдуліна, Н. В. Кузьміна), складне психічне утворення, яке об'єднує професійно значущі особистісні риси і навички із мислительними та практичними діями, які забезпечують успіх у навчально-виховній роботі (Л. Ф. Спірін), способи педагогічної діяльності (А. К. Маркова).

Хоча вони мають різні погляди на це поняття, проте одностайні в тому, що вміння реалізують у діяльності (теоретичній або практичній), яка має свідомий, цілеспрямований, доцільний характер. Уміння тісно пов'язані з навичками. Навички – дії, доведені внаслідок багаторазового повторення до досконалості.

Аналізуючи сутність умінь, ми спирались на таке актуальне у підготовці майбутнього фахівця поняття, як “професійна компетентність”.

Група науковців (О. І. Гура, Л. М. Єрмоленко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремьон), спираючись на світовий досвід, розглядає компетентність як знання, глибину усвідомлення і навички особи, яка навчається. Вони відзначають, що умовою професійної компетентності є знання з фаху, а практичне розв'язання соціально-

педагогічних проблем забезпечують уміння і навички. Через педагогічні вміння розкривається структура професійної компетентності педагога.

Проаналізовані дослідження можуть бути лише підґрунтям для розгляду проблеми формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів, оскільки необхідно враховувати специфіку їхньої діяльності.

Аналіз праць М. А. Галагузової, І. Д. Зверевої, А. Й. Капської, Г. М. Лактіонової, Є. І. Мигович, Л. І. Міщик слугував визначенню особливостей соціально-педагогічної діяльності.

Структурно-функціональний підхід у соціально-педагогічній діяльності дав можливість виокремити часткові дії, а кожна часткова дія виконує конкретну функцію і відповідає певній меті. Змістовий аналіз діяльності дозволив визначити її особливості і перевести окремі соціально-педагогічні вміння, описані змістовно, на узагальнену функціональну структуру професійної діяльності. Спираючись на вищезазначене, ми стверджуємо, що професійні вміння соціального педагога – це сформовані на основі засвоєних знань, навичок і практичного досвіду способи виконання складних комплексних дій, спрямовані на реалізацію функцій професійної діяльності.

Аналізуючи праці О. В. Безпалько, М. А. Галагузової, І. Д. Зверевої, Р. В. Овчарової щодо функцій професійної діяльності, ми представили 11 блоків умінь, систематизували, доповнили їхній перелік, зміст і класифікували як загальнопедагогічні – когнітивні, комунікативні, організаторські, прогностичні, діагностичні, рефлексивні, саморегуляційні; спеціальні – охоронно-захисні, попереджувально-профілактичні, корекційно-реабілітаційні, соціально-терапевтичні.

У структурі професійних умінь виділяють: знання способів виконання дій їхнього змісту та послідовності (правил, прийомів, алгоритмів); практичний досвід виконання стандартних дій; елементи творчого підходу (розв'язання проблем, відкриття оригінальних способів діяльності, застосування засвоєних умінь у нестандартних умовах).

Ми розробили критерії сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів. До них віднесли такі:

1. Наявність мотивів професійної діяльності. Основні показники: стійкість, інтенсивність, вираженість.
2. Наявність у студента знань про зміст та поетапність видів професійної діяльності. Основні показники: міцність, глибина, повнота.
3. Здатність виконувати професійні дії. Основні показники: повнота виконаних дій, гнучкість, мобільність, стійкість, оперативність, якість, завершеність.
4. Здатність до самоконтролю та регуляції дій. Основні показники: адекватність, мобільність, доцільність.

Нами також визначено рівні сформованості професійних умінь.

Перший рівень – початковий, свідчить про ознайомлювальний характер діяльності студента. Знання про зміст та поетапність виконуваних дій поверхові. У практичній діяльності допускає неточність виконання деяких дій і операцій, може відтворити визначену поступовість або систему дій лише за допомогою викладача. Не сформовані мотиви професійної діяльності. Студент не може самостійно контролювати та регулювати дії.

Другий рівень – задовільний, свідчить про репродуктивний характер діяльності студента, який виявляється в тому, що практикант самостійно виконує визначену поступовість дій, проте відсутня перенесеність. Студент не виходить за рамки відомих прийомів, а діє лише за зразком. Мотиви діяльності слабо виражені, нестійкі, низької інтенсивності. Такий практикант висловлює пасивне ставлення до процесу оволодіння педагогічними вміннями, виявляє труднощі в ситуаціях, які потребують рецензування, аргументації, аналізу, не може дати адекватну оцінку власним діям.

Третій рівень – достатній. Мотивація позитивна, проте нестійка. Рівень сформованості професійних умінь свідчить про конструктивний характер діяльності студента, виявляється в оволодінні психолого-педагогічними знаннями щодо способів виконання дій. Студент самостійно вибирає алгоритм дій у різних ситуаціях, але зі значними зусиллями. У нього наявні можливості переносу в середині певних видів діяльності. Він виконує завдання і творчо розв'язує їх, проте ці розв'язання ще наближені до зразків, які дає викладач. Припускається незначної кількості помилок, виконуючи деякі дії за допомогою викладача, наставника. Ситуації, які вимагають рецензування, аргументації, аналізу, переважно не викликають труднощів, виявляється здатність до адекватної самооцінки власних дій.

Четвертий рівень – оптимальний, коли вміння виявляються яскраво, стійко; рівень сформованості професійних умінь свідчить про творчий характер діяльності студента, виконані ним завдання і розв'язання їх вирізняються оригінальністю. Для практичної діяльності характерні високий рівень самостійності, безпомилкове виконання дій, здатність до перенесення умінь на інші види діяльності, легкість у її виконанні. В студента спостерігається стійка позитивна мотивація до процесу оволодіння професійними вміннями. Ситуації, які потребують рецензування, аргументації, аналізу, не викликають труднощів. Здатність до адекватної самооцінки яскраво виражена.

Процес формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів ми розглядаємо, використовуючи дослідження П. Я. Гальперіна, Н. Ф. Талізіні про поетапне засвоєння дій, де визначаються мотиваційно-орієнтувальний, виконавчий і контрольні-коригувальні компоненти.

Оскільки формування професійних умінь соціального педагога розглядаємо як поступове набуття способу виконання складних комплексних дій, то педагогічна практика є ланкою навчально-виховного процесу, де є найбільш оптимальні можливості для оволодіння певними видами професійної діяльності. Роль педагогічної практики у формуванні педагогічних умінь розкрито О. О. Абдуліною, Н. В. Казаковою, М. К. Козій, Д. С. Мазохою, О. М. Мельник, Л. О. Хомич, В. І. Юрченко. Педагогічну практику вони розглядають як основу формування професійних умінь і особистісних якостей фахівця гуманістичної спрямованості й оволодіння ним видами педагогічної діяльності.

Під час педагогічної практики студенти оволодівають осмисленими соціально-педагогічними діями, методиками соціально-педагогічного впливу, засвоюють алгоритм технологічних процедур, набувають досвіду корекції власних професійних дій.

Теоретичні, організаційні, методичні аспекти соціально-педагогічної практики досліджують Т. Г. Веретенко, О. М. Гомонюк, Л. І. Міщик,

Н. С. Олексюк, З. З. Фалинська, І.Л.Холковська. Аналіз програми педагогічної практики та проведене емпіричне дослідження її організації дали можливість зробити узагальнення: зміст, методика організації педагогічної практики майбутніх соціальних педагогів не в повній мірі забезпечують підготовку студентів до виконання професійних функцій, а тому і не може в повному об'ємі сформувані професійні вміння майбутніх фахівців. У процесі педагогічної практики не враховуються психологічні особливості засвоєння студентами професійної діяльності. Не на належному рівні здійснюється організація педагогічної практики у триєдиному комплексі “викладач ВНЗ – студент – працівник соціальної служби”. Не в повній мірі реалізовується принцип поєднання навчання із життям. Під час педагогічної практики студенти не практикують проведення аналізу власної діяльності з метою усунення недоліків. І як результат, у студентів Хмельницького національного університету на 4 курсі після проходження педагогічної практики лише у 12,4 % рівень сформованості професійних умінь виявився на оптимальному рівні, у 35,1 % – на достатньому, у 30,5 % – на задовільному, у 22 % – на ознайомлювальному. На п'ятому курсі ці цифри відповідно становлять 20 %, 45,1 %, 31,8 %, 3,1 %.

Отже, формування професійних умінь необхідно розглядати як соціально-педагогічну проблему, успішне розв'язання якої позитивно вплине на якість підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

У другому розділі – **“Дослідно-експериментальна робота з формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики”** – обгрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов, розкрито структуру експериментальної роботи із впровадження технології формування професійних умінь майбутнього соціального педагога, проведено аналіз результатів дослідження.

Під час експерименту теоретично обгрунтовано та доведено, що результативність процесу формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів забезпечували такі педагогічні умови: послідовне та цілісне засвоєння компонентів процесуальної і видової структур діяльності майбутнього соціального педагога; поетапна реалізація моделі розв'язання соціально-педагогічних проблем; актуалізація рефлексивної здатності студентів як суб'єктів фахової підготовки; оптимізація розвитку морально-гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога.

З метою обгрунтування педагогічної умови про послідовне засвоєння всіх компонентів процесуальної і видової структур діяльності майбутнього соціального педагога ми використали дослідження В. С. Ледньова про визначники змісту практичної професійної освіти, де вказано, що структура практичної освіти в її послідовному окресленні зумовлена структурою поетапного засвоєння діяльності. В ній виділяють чотири основні етапи, які базуються на вихідному знанні алгоритму діяльності і поступово вдосконалюються. Система “наскрізних” компонентів змісту практичної освіти визначена структурою діяльності, що засвоюється.

На основі вищезазначеного ми зробили такі узагальнення: у структурі педагогічної практики простежуємо структуру поетапного засвоєння діяльності; мета педагогічної практики має визначатись за її видами і передбачати формування загальнопедагогічних та спеціальних умінь; зміст педагогічної

практики має відображати і забезпечувати засвоєння майбутніми фахівцями всіх компонентів діяльності соціального педагога; організаційно-методичне забезпечення має бути спрямоване на створення оптимального суб'єкт-суб'єктного середовища (вільний вибір установи для проходження студентом практики; поєднання теоретичних знань та практичних умінь, здобутих в аудиторії з реаліями практики; співробітництво всіх учасників практичної підготовки – координатора практики, викладача ВНЗ – керівника, студента, працівника соціальної установи – наставника; використання різних форм навчання студентів – індивідуальної, групової).

Ефективність вироблення вмінь залежить від їхнього поелементного освоєння (В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов). Коли студент опановує вміння, то виконує всі елементарні дії як одне ціле. Проте під час його формування кожен операцію слід опановувати окремо. Тільки оволодівши стійкими навичками кожної з них, вони можуть поступово набути вміння одночасно виконувати їх як одну складну дію. Поетапність виконання дій майбутнього соціального педагога ми простежуємо у зарубіжному досвіді, який висвітлено українськими науковцями С. Я. Беляєвою, Н. М. Гайдуком, Л. Є. Кюс, Н. І. Микитенко, С. Г. Ставковою, зокрема, досвід практичної підготовки соціальних педагогів в університетах Канади (автори досвіду – канадські дослідники та практики в галузі соціальної роботи М. Бого та Е. Вайда). Вони розробили модель “замкнутого кола” інтеграції теорії з практикою. В ній є певні етапи: збирання інформації, відображення, поєднання та професійне реагування. Такі етапи слугують орієнтиром для студента в акумулюванні теоретичних знань, відповідно до конкретної практичної ситуації.

Поетапність виконання дій, а відтак і ефективне формування професійних умінь забезпечує знаково-контекстне навчання, (А. О. Вербицький). Сутність його полягає в тому, що набуття вмінь здійснюють поступово від одержання інформації, осмислення її, використання у змодельованих ситуаціях і лише тоді у реальних умовах. Причому перехід інформації у практичну дію здійснюється опосередковано, через її осмислення. Особливість контекстного навчання полягає у тому, що постійно відтворюється зміст майбутньої професійної діяльності. Логічна структура процесу навчання проходить три фази: навчальна діяльність – засвоєння усвідомлення інформації про професійну діяльність; квазіпрофесійна діяльність передбачає моделювання змісту майбутньої праці; професійна діяльність у процесі педагогічної практики.

Однією з педагогічних умов, що позитивно вплине на процес формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів є актуалізація рефлексивної здатності студентів як суб'єктів фахової підготовки.

Рефлексію трактують як аналіз особистістю власної свідомості, діяльності, поведінки, спілкування та, відповідно, аналіз інших у минулому, теперішньому і майбутньому (О. М. Новіков, В. О. Кривошеєв). Рефлексія спрямована на фіксацію суб'єктом проміжних та підсумкових змін, а також прогнозування перебігу формування професійних умінь. А тому можна стверджувати, що цей процес забезпечить зворотний зв'язок щодо адекватності, доцільності або, навпаки, виконуваної дії, а це сприятиме ефективності вироблення вмінь та навичок. Ми розглядаємо рефлексивну здатність як механізм, що дозволяє суб'єкту зафіксувати наявний рівень професійних умінь, оцінити рівень їхньої сформованості, визначити перспективи подальшого їхнього удосконалення.

На початковому, задовільному рівнях сформованості професійних умінь актуалізація рефлексивної здатності студентів як суб'єктів майбутньої професійної діяльності здійснюється завдяки організації та проведенню тренінгів. Під час цих занять проходить інтенсивне осмислення і переосмислення учасниками стереотипів свого досвіду аж до їхнього подолання, а також формування інтелектуальних, особистісних новоутворень.

На достатньому, оптимальному рівнях сформованості професійних умінь з метою актуалізації використовують такі методи: психолого-педагогічний аналіз професійної діяльності соціальних педагогів, спостереження, анкетування, інтерв'ю, моделювання соціально-педагогічних ситуацій, експериментальне навчання, відеотренінг, розвивальні методи ігрове рефлексії і рефлепрактики (розв'язання самодіагностичних, мислительських завдань, метод рефлексивних інверсій, контент-аналіз відеопродукції, рефлексивні вправи). Робота побудована за певною схемою: 1) діагностика самооцінки власних професійних умінь, лекційно-практичні заняття, спрямовані на осмислення себе як особистості, індивідуальності як суб'єкта професійної діяльності; 2) відеотренінг професійних умінь; 3) рефлепрактичні заняття (з використанням відеоапаратури), які виконують діагностичну і розвивальну ролі стосовно професійно важливих умінь майбутнього соціального педагога. Рефлексивні групові практики, ігри-моделювання, тренінги професійного зростання.

Обґрунтовуючи педагогічну умову оптимізації розвитку гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога, ми спиралися на дослідження Е. О. Гришина, Л. Ф. Спіріна. Науковці доводять, що специфіка функціональних педагогічних умінь полягає в тому, що вони завжди виражають відношення суб'єкта виховання до об'єкта виховання (педагога до вихованця), а отже, містять у собі професійно-етичну сторону. Педагогічні вміння як суб'єктивний людський чинник функціонують на базі моральної вихованості суб'єкта виховання, його світогляду і рис характеру, а тому вони виявляють ділові і моральні особистісні якості в змісті його дій. Звідси впливає думка про те, що лише високоморальна особистість може виконувати роботу якісно, професійно, як фахівець, а отже, буде прагнути до вдосконалення професійних умінь.

Відтворення морально-гуманістичних засад професійної діяльності здійснюється завдяки використанню таких методів навчання, як дискусійний, діалогічний, ситуацій морального вибору, ігровий, аналіз моральних дилем тощо, а також включенню студентів у моральну діяльність. Ми дослідили залежність між сформованими морально-гуманістичними якостями і рівнем сформованості професійних умінь. Як виявилось, рівень сформованості моральних цінностей впливає на якісний показник сформованості професійних умінь.

Ураховуючи визначені педагогічні умови, ми розробили та впровадили технологію формування професійних умінь (рис. 1). Вона забезпечила процес формування цього утворення під час педагогічної практики в динаміці від початкового до основного та узагальнювального етапів. На кожному з них було визначено мету, завдання, зміст, методи формування професійних умінь. Зміст умінь від курсу до курсу поступово ускладнювався, розширювався. Структуру цієї технології забезпечили мотиваційно-орієнтувальний, змістово-операційний, контрольний-регулювальний компоненти.

Перший етап формування професійних умінь – початковий – I – П курси. Даний етап ми характеризуємо як мотиваційно-орієнтувальний. Він охоплював

вивчення соціально-педагогічних, соціально-психологічних дисциплін та види практик: ознайомлювальної, соціально-виховної – I курс, соціально-педагогічної – II курс. Мета – ознайомлення студентів із комплексом професійних умінь, усвідомлення їх значущості для майбутньої діяльності соціального педагога.

Відповідно до індивідуального плану роботи, практиканти відвідують, спостерігають та аналізують різні види діяльності соціальних служб, установ. Вони проводять зустрічі з адміністрацією установи, соціальними працівниками, вивчають документацію, опрацьовують соціально-педагогічну літературу. Завершуючи практику, студенти складають індивідуальний звіт, де відображено опис завдань, які вони виконували, а також додатки педагогічного інструментарію (анкети, щоденник соціально-педагогічних спостережень, індивідуальних бесід, інтерв'ю тощо).

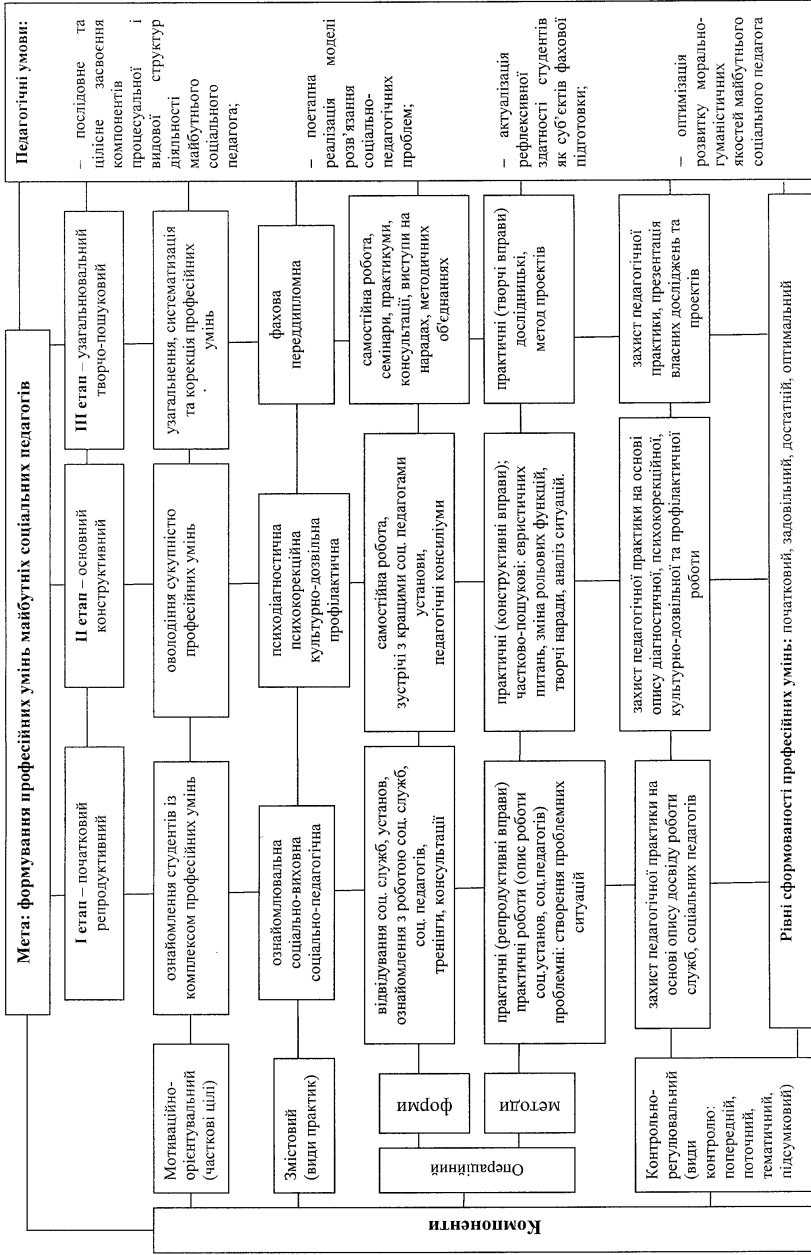

Рис. 1. Технологія формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики

До оптимальних методів навчання на першому етапі ми відносимо: формування інтересу до професійної діяльності (ділові, сюжетно-рольові, імітаційні ігри, тренінги, навчальні дискусії). Використання практичних методів навчання забезпечувало формування в студентів досвіду практичної діяльності. На цьому етапі доцільним було застосування вправ репродуктивного характеру. Спільна робота студента й консультанта здійснювалася за таким алгоритмом: опора на академічну роботу студента, яку він виконував у процесі навчання вищого начального закладу, ознайомлення та аналіз практикумів з питань майбутньої соціально-педагогічної діяльності, які виконував студент самостійно; проведення бесід зі студентом з питань розв'язання соціально-педагогічних ситуацій, у результаті яких формується власне бачення ним цього процесу; демонстрація розв'язання соціально-педагогічних ситуацій на конкретних прикладах; проведення консультативних зустрічей з питань роботи студента-практиканта з клієнтом; рефлексивний аналіз важкого випадку із практики; розігрування рольових ігор; використання аудіо- та відеозаписів із подальшим обговоренням. Засвоєнню мисленнєвого моделювання дій сприяли такі види роботи, як аналіз планів, схем, процес їхнього складання (плани виховних заходів, схем соціально-педагогічних характеристик, аналіз роботи соціально-педагогічних установ, опис роботи соціального педагога, опис проведення окремих форм і методів взаємодії соціального педагога і клієнта тощо).

Ефективним методом формування професійних умінь є проблемний. Основні методичні прийоми, які використовують викладачі для створення проблемних ситуацій: підведення студентів до суперечності та самостійний пошук способу її вирішення; зіткнення протиріч практичної діяльності; виклад різних точок зору з однієї й тієї ж самої проблеми; спонукування студентів робити порівняння, узагальнення, висновки.

Другий етап – основний (конструктивний) – III, IV курси. На цьому етапі значно розширено та поглиблено вивчення соціально-педагогічних дисциплін. Студенти проходять психодіагностичну, психокорекційну, культурно-дозвіллеву та профілактичну практики.

Мета – оволодіння сукупністю професійних умінь: загально-педагогічних (когнітивних, комунікативних, організаторських, прогностичних, діагностичних, рефлексивних, саморегуляції) та спеціальних (охоронно-захисних, попереджувально-профілактичних, корекційно-реабілітаційних, соціально-терапевтичних). Зміст діяльності на цьому етапі визначався змістом кожного виду практики. На основному етапі педагогічної практики проходило поелементне засвоєння дій. Для досягнення поставленої мети студент виконував такі завдання: вивчення особистості; складання прогнозу розвитку соціально-педагогічної ситуації конкретної дитини; написання конспекту виховного заходу профілактичної тематики (індивідуальної, групової, колективної форми роботи) і психолого-педагогічний аналіз його проведення; розробка програми формування

в дитини позитивного досвіду соціальної поведінки.

До ефективних методів на основному етапі формування професійних умінь ми віднесли частково-пошукові: евристичних питань, морфологічного аналізу, “зміна ролевих функцій”, творчих нарад тощо.

Третій етап – узагальнювальний (творчо-пошуковий) – V курс. На цьому етапі професійні вміння формуються в процесі педагогічної практики, що має пошуково-творчий характер. Тут забезпечувалась цілісність виконаних дій та зворотність зв'язку щодо правильності їхнього виконання. Мета його – узагальнення, систематизація та корекція сформованих професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у нових нестандартних умовах. На цьому етапі передбачено фахову та переддипломну практики.

Зміст практики на п'ятих курсах розрізняється обсягом роботи, складністю завдань, глибиною аналізу соціально-педагогічних явищ і процесів, формою звітності студентів за результатами педагогічної діяльності. Студент п'ятого курсу під час фахової та переддипломної практики самостійно виконував функції соціального педагога, класного керівника, оволодівав усіма видами професійних умінь. У цей період студент розробляв методiku діагностики соціально-психологічного портрета колективу, проводив соціально-психологічний аналіз дитини-“аутсайдера”, готував і проводив виховні заходи, працював з проблемними сім'ями, з важковиховуваними підлітками, дітьми з адиктивною поведінкою, проводив власне дослідження особливостей розвитку обдарованої дитини та складав програму її індивідуального розвитку. На основі проведеного самоаналізу соціально-педагогічної діяльності студент розробляв програму самокорекції.

До активних методів навчання на узагальнювальному етапі ми віднесли ті, які спрямовані на формування пошуково-творчої діяльності студентів – практичні методи (творчі вправи), дослідницький і метод проектів.

Основні прийоми навчання: створення проблемних ситуацій, розв'язання завдань різного рівня складності з різним рівнем професійних умінь, самоконтроль діяльності.

Форми роботи, які використовували під час практики – самостійна робота, консультації, вправи, практичні заняття, тренінги тощо.

У результаті формувалась така сукупність умінь: когнітивні, комунікативні, організаторські, прогностичні, діагностичні, рефлексивні, саморегуляції, охоронно-захисні, попереджувально-профілактичні, корекційно-реабілітаційні, соціально-терапевтичні.

Під час проходження педагогічної практики використовувались різні види контролю: попередній, поточний, тематичний, підсумковий.

Використання технології формування професійних умінь значно вплинуло на якісний показник. Результати формувального експерименту, який проводився на базі Хмельницького національного університету протягом 2004–

2009 рр. і охоплював 182 студенти, свідчать, що в експериментальних групах за один і той самий рік навчання на оптимальний рівень вийшли 26,9 % студентів, у контрольній – 20 %. Відповідно, на достатній рівень – 51 %, 45,1 %. Перехід з одного рівня на інший в експериментальній групі здійснювався значно інтенсивніше, ніж у контрольній.

Вірогідність гіпотези перевірено методами математичної статистики, використовувався критерій Вілкоксона для незалежної вибірки: $W\alpha = 0,05$; $W\alpha = 96$, при об'ємах вибірки $n_1 = 11$; $n_2 = 11$. $W = R_x = 100$. Якщо $W > W\alpha$, тоді гіпотеза не може бути відхилена.

Проведене дослідження щодо формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики дає змогу сформулювати такі **висновки**:

1. З'ясовано сутність та зміст умінь з позицій компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутнього соціального педагога, що забезпечує переорієнтацію професійної школи на засвоєння цілісного соціально-культурного досвіду, де пріоритетним є вміння поновлювати оперативну частину, не обмежуючись суто знансьвим компонентом.

Професійні вміння визначаємо як сформовані на основі засвоєних знань, навичок і практичного досвіду способи виконання складних комплексних дій, спрямованих на реалізацію функцій діяльності соціального педагога. Їх потрібно розглядати як динамічне утворення, що перебуває у постійному розвитку і не зводиться лише до онтогенетичного, а й до повсякденного функціонування в роботі з людьми, що мають життєві проблеми. При цьому структура професійних умінь залишається стабільною і включає єдність двох груп – загальнопедагогічних (когнітивних, комунікативних, організаторських, прогностичних, діагностичних, рефлексивних, саморегуляції) та спеціальних (охоронно-захисних, попереджувально-профілактичних, корекційно-реабілітаційних, соціально-терапевтичних). Функціональні компоненти соціально-педагогічної діяльності відображають їхню змістову сторону.

Аналіз стану проблеми формування професійних умінь виявив тенденцію переходу на творчий рівень навчання із збереженням орієнтації на державні стандарти одержання професійної освіти уможливив обґрунтування поділу на початковий, задовільний, достатній та оптимальний рівні сформованості професійних умінь майбутніх фахівців. В основу цього поділу було покладено такі критерії: оперування студентом соціально-педагогічними, психологічними термінами і знаннями з методики навчання і виховання, здатність застосувати їх у практичній сфері; сформованість мотивів у процесі оволодіння професійними вміннями, оцінка та самооцінка професійної діяльності студента.

Якісний аналіз проміжних і кінцевих результатів проводили за такими показниками: гнучкість, мобільність, стійкість, оперативність, вираженість, міцність, глибина, повнота, всебічне розкриття сутності.

2. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення ролі, місця і змісту педагогічної практики у процесі формування професійних умінь майбутніх

соціальних педагогів.

Виявлено, що педагогічна практика як форма навчання є провідною у процесі систематизації, закріплення та використання соціально-педагогічних, психологічних знань у практичній діяльності, а також під час формування професійних умінь. Успіх навчання студентів протягом педагогічної практики залежить від чітко опрацьованого цільового, змістового та організаційно-методичного забезпечення.

3. Визначено адекватні педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики: послідовного та цілісного засвоєння компонентів процесуальної і видової структур діяльності майбутнього соціального педагога; поетапної реалізації моделі розв'язання соціально-педагогічних проблем; актуалізації рефлексивної здатності студентів як суб'єктів фахової підготовки; оптимізації розвитку морально-гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога.

4. Розроблено та впроваджено технологію формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів, що забезпечило взаємозв'язок між педагогічними умовами, які відповідають певним етапам діяльності студентів у цілісному педагогічному процесі і рівнем сформованості їхніх професійних умінь. Технологію формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів було представлено послідовною системою взаємопов'язаних дій викладачів і студентів на основі інструментальних, дидактичних засобів, де визначено послідовність таких етапів, як початковий, основний, узагальнювальний з подальшим розгалуженням цілей, завдань, змістових компонентів, методів та розширенням діапазону набуття вмінь і навичок.

Відповідно до розроблених критеріїв та рівнів сформованості професійних умінь проведено дослідно-експериментальну перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов та відповідної педагогічної технології.

Ці показники до експерименту були, відповідно, такими: початковий рівень – 80,7 %, задовільний – 17,4 %, допустимий – 1,9 %, оптимальний – 0 %. Після експерименту ці показники, відповідно, становлять: 1,5 %, 20,6 %, 51 %, 26,9 %. Методи математичної статистики дозволили встановити логіку взаємозв'язку і взаємозалежностей між структурними компонентами, на основі чого зроблено висновки про цілісний характер досліджуваного явища.

Отже, мета досягнута, завдання виконані, гіпотеза дослідження про ефективність розробленої та впровадженої у практику роботи ВНЗ системи підготовки соціальних педагогів підтвердилась і заслуговує на широке впровадження в сучасну систему практичної діяльності. Проте досліджувана проблема, звично, не вичерпує можливостей подальших наукових доробок, зокрема з формування охоронно-захисних, попереджувально-профілактичних, корекційно-реабілітаційних, соціально-терапевтичних умінь у системі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, розкриття проблематики самовиховання, ролі професійного самовизначення як визначальних шляхів

розвитку професійних умінь майбутніх соціальних педагогів.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях:

Статті в наукових фахових виданнях:

1. **Багрій В. Н.** Роль педагогічної практики в професійному становленні майбутніх соціальних педагогів / В. Н. Багрій // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Редколег. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця – 2005. – Вип. 7. – С. 233–237.

2. **Багрій В. Н.** Проблеми взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів / В. Н. Багрій // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Редколег. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця – 2006. – Вип. 11. – С. 201–207.

3. **Багрій В. Н.** Гуманістичний аспект професійного становлення соціального педагога / В. Н. Багрій // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 335. – С. 3–11.

4. **Багрій В. Н.** Організація і проведення конференції за підсумками педагогічної практики як важливий етап становлення майбутніх соціальних педагогів / В. Н. Багрій // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. За заг. ред. проф. Капської А. Й. – Київ : НПУ, 2007. – Т. 29. – С. 17–23.

5. **Багрій В. Н.** Аналіз труднощів студентів під час проходження практики в соціальних установах / В. Н. Багрій // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – Ч. – 2008. – Вип. 122. – С. 18–21.

6. **Багрій В. Н.** Умови успішного практичного навчання майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах / В. Н. Багрій // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Редколег. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2008. – Вип. 18. – С. 279–283.

7. **Багрій В. Н.** Технології формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі організації педагогічної практики / В. Н. Багрій // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Редколег. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2008. – Вип. 20. – С. 272–276.

8. **Багрій В. Н.** Процес формування та удосконалення професійних умінь як основа для професійної інноваційної діяльності / В. Н. Багрій // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Л. – 2009. – Вип. 25. Ч.2. – С. 82–91.

Публікації в інших виданнях:

9. **Багрій В. Н.** Педагогічна практика як складова навчального процесу у вищій школі / В. Н. Багрій // Дидактика професійної школи : зб. наук. пр. – Київ – Хмельницький, ХНУ. – 2004. – Вип. 1. – С. 44–46.

10. **Багрій В. Н.** Функціональний аналіз системи професійних знань і умінь майбутніх соціальних педагогів / В. Н. Багрій // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук : зб. наук. пр. – Хмельницький, ХНУ. – 2005. – С. 10–12.

11. **Багрій В. Н.** Гуманізація взаємовідносин учасників педагогічної практики / В. Н. Багрій // Дидактика професійної школи : зб. наук. пр. : Ред. кол. : С. У. Гончаренко (голова), В. О. Радкевич, І. Є. Каньковський (заст. голови) та інші. – Хмельницький : ХНУ. – 2006. – Вип. 4. – С. 30–33.

12. **Багрій В. Н.** Методи формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів / В. Н. Багрій // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. – Львів : ЛДУБЖД. – 2006. – Вип. 1. – С. 514–518.

Матеріали наукових конференцій:

13. **Багрій В. Н.** Сутність групової роботи у соціальній сфері / В. Н. Багрій // Соціальна робота – ознака демократизації суспільства : зб. наук. пр. міжвуз. наук. практ. конф., Хмельницький, 21–22 жовтня 2004 р. – Хмельницький : Вісник ТУП, ХНУ. – 2004. – С. 48–52.

14. **Багрій В. Н.** Практична професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів / В. Н. Багрій // Педагогіка і психологія в контексті гуманізації освіти : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Хмельницький, 23–28 січня 2007 р. – Хмельницький : Подільський культурно-просвітительський центр ім. М. К. Реріха, ХНУ. – Ч. II. – 2007. – С. 8–10.

15. **Багрій В. Н.** Деякі аспекти навчання та моделі підготовки соціальних педагогів/працівників в Україні / В. Н. Багрій // Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Черкаси, 27–28 лютого 2008 р. – Ч. – 2008. – С. 20–23.

16. **Багрій В. Н.** Професійно-особистісний розвиток фахівця соціально-педагогічної сфери / В. Н. Багрій // Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 22–23 травня 2008 р. – Одеса : ОНУ імені І.І.Мечнікова. – 2008. – Ч. 2. – С. 3–4.

Методичні рекомендації, вказівки:

17. **Багрій В. Н.** Педагогічна практика / В. Н. Багрій // Метод. вказівки з проведення фахової практики для студ. спец. “Соціальна педагогіка” та “Соціальна робота”. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 68 с.

АНОТАЦІЇ

Багрій В. Н. Формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2010.

У дисертації з’ясовано сутність та зміст умінь з позицій компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутнього соціального педагога, що забезпечує переорієнтацію професійної школи на засвоєння

цілісного соціально-культурного досвіду, де пріоритетним є вміння поновлювати оперативну частину, не обмежуючись суто знаннєвим компонентом.

Професійні вміння визначено як сформовані на основі засвоєних знань, навичок і практичного досвіду способи виконання складних комплексних дій, спрямованих на реалізацію функцій діяльності соціального педагога.

Формування професійних умінь майбутнього соціального педагога проходить у діяльності і забезпечується єдністю мотиваційно-орієнтувального, змістово-операційного, контрольного-регулювального компонентів.

Ключові слова: професійна діяльність, професійні вміння, структура професійних умінь, соціальний педагог, педагогічна практика майбутніх соціальних педагогів, педагогічна технологія.

Багрий В. Н. Формирование профессиональных умений будущих социальных педагогов в процессе педагогической практики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2010.

В диссертации представлено теоретическое и экспериментальное исследование процесса формирования профессиональных умений будущих социальных педагогов. Профессиональные умения социальных педагогов определяются как сформированные на основании приобретенных знаний, навыков, практического опыта, способы выполнения сложных комплексных действий, направленных на реализацию функций деятельности специалиста.

Формирование профессиональных умений будущего социального педагога осуществляется в деятельности и обеспечивается единством мотивационно-ориентирующего, содержательно-операционного, контрольно-регулирующего компонентов.

Определено структуру профессиональных умений – знания способов выполнения действий их содержания и последовательности (правил, приемов, алгоритмов); практический опыт выполнения стандартных действий; элементы творческого подхода (решение проблем, открытие оригинальных способов деятельности, применение приобретенных умений в нестандартных условиях).

Функциональные компоненты социально-педагогической деятельности определяют их содержательную характеристику – общепедагогические (когнитивные, коммуникативные, организаторские, прогностические, диагностические, рефлексивные, саморегуляционные) и специальные (правозащитные, предупредительно-правозащитные, коррекционно-профилактические, коррекционно-реабилитационные, социально-терапевтические).

Определены уровни сформированности профессиональных умений: начальный, удовлетворительный, достаточный, оптимальный. Раскрыта роль педагогической практики в формировании профессиональных умений будущих социальных педагогов.

Разработана и внедрена технология формирования профессиональных умений будущих социальных педагогов в процессе педагогической практики. Ее

эффективность обеспечили педагогические условия: последовательное усвоение всех компонентов процессуальной и видовой структур деятельности; поэтапного внедрения модели решения социально-педагогических проблем; актуализации рефлексивных представлений студентов как субъектов учебно-воспитательного процесса и будущей профессиональной деятельности; оптимизации развития нравственно-гуманистических качеств будущего социального педагога.

Основными методами обучения являются практические – упражнения (репродуктивные, тренировочные), частично-исследовательские, исследовательские, проектов.

Результаты опытно-экспериментальной работы свидетельствуют о том, что использование технологии формирования профессиональных умений значительно повлияло на количественный и качественный показатель.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, профессиональные умения, структура профессиональных умений, социальный педагог, педагогическая практика будущих социальных педагогов, педагогическая технология.

Bagrij V. N. Professional skills formation of future social educator in the process of pedagogical practice. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific pedagogical candidate's degree in speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy, Vinnytsia, 2010.

Were found out in this work the essence and maintenance from the competent point of view in the future social teacher's training which provides changes in the professional experience, in which the ability to renovate the efficient part without limiting in the scientific component is preferable. Professional skills are denoted as those formed on the basis of mastered knowledge, abilities and practical experience, ways to execute the complicated complex operations, directed to the functional realisation of the social teacher's activity.

The organization of the professional skills of a future social teacher contains the activity and is provided with the unity of its motivative and orientive, substantial and operative, controlling and regulative components.

Key words: professional activity, professional skills, professional skills structure, social teacher, pedagogical training of the future social teachers, pedagogical technology.

Підписано до друку 15.01.2009. Формат 30 × 42/2.

Ум. друк. арк. – 0,9. Обл.-вид. арк. – 1,0.

Наклад 100 прим. Зам. № 18, 2010.

Редакційно-видавничий центр ХНУ.

29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1